

Devlet / İktidar pozitif hakları belirleyebilir mi?

Şükrü KELEŞ^a

Türkiye Biyoetik Dergisi'nde Aslıhan Akpınar'ın "Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelli ayrımcılık ve damgalanma" başlığıyla sunduğu vaka, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet arasında sıkı sıkıya kurulan bağın bazı toplumsal yapılar tarafından nasıl anlaşıldığına ilişkin veriler içermektedir. Sunulan vakanın özgün tarafı insan temel hak ve özgürlüklerinin yaşama aktarılmasında günümüzde 'heteroseksizm' ya da 'heteronormativizm' olarak anılmaya başlayan düşünce biçimlerinin sınırlarını zorlamasında aranmalıdır. Vaka biyoetik açıdan iki temel soruna dikkat çekmektedir. İlki, insanı sadece biyolojik cinsiyet kategorilerine indirgeyerek temel hakların yaşama aktarmasında karşılaşılan *ayrımcılık* ve *damgalanma*, bir diğeri ise pozitif hakların bazı kurum ve kuruluşlar tarafından *görmezden gelinmesi*. Aşağıda kısaca değinilecek bu iki sorunsala biyoetik açıdan olumlar bir biçimde taraf olmak mümkün değildir.

İlk sorunsal, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim pratiklerinin gündelik yaşamda nasıl algılandığı ve yaşandığıyla ilgilidir. Heteroseksist ya da heteronormatif düşüncenin yaygın olduğu toplumlarda cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında sıkı bir bağ kurulmuştur. Heteroseksizm kavramı doğal, normal, üstün ve kabul edilebilir olan cinsel yönelimin heteroseksüellik olduğunu kabul eden ve bu yönelimin dışında kalan her türlü tutum ve davranışı ötekileştiren, kimlik ve cinsel ilişkiyi damgalayarak yargılayan ideolojik bir sistem anlamına gelmektedir. Bugüne kadar ikili cinsiyet sisteminin kabul ettiği kalıplaşmış normların dışında olan cinsel pratikleri deneyimleyen bireyler, fiziksel, duygusal ve psikolojik saldırılara maruz kalmaktadırlar (1). Bazı feminist düşünce sistemlerinde ve aktivist LGBT söylemlerinde heteroseksizm kavramı sıklıkla anılsa da son dönemlerde heteronormatif kavramı kullanılmaya başlamıştır. Bu kavram heteroseksizmden farklı olarak son dönemlerde sorunun sosyal köklerine sinmesi ve konunun politik yanlarına vurgu yapması nedeniyle önerilmektedir (2). Heteronormatif terimi farklı cinsel yönelimi olan insanlara heteroseksüel gibi davranmaları yönünde dayatılan kuralları tanımlamaktadır. Dikkati çeken nokta heteronormatif dayatmaların yalnızca farklı cinsel yönelimi olan insanları değil, heteroseksüelleri de kapsayıcı bir yönünün olmasıdır.

Vakada evlenme hakkından yararlanma ve yasal olarak tanınır olma isteğiyle evlenmeye karar veren çiftin biyolojik cinsiyetleri dikkate alındığında evlenmelerinin önünde yasal engel bulunmamaktadır. Hemen bütün ulusal ve uluslararası metinlerde *hak*, insanın biyolojik cinsiyetini vurgulamaksızın bireyle toplum arasında kurulan sözleşmenin bir parçasıdır. Böylesi bir sözleşmenin varlığı bile bireyin kendi hayatı hakkında kararlar almasına, gelecekle ilgili planlar yapmasına olanak sağlar. Özgürlük alanı hakların kullanımıyla genişleyebileceği gibi hakların engellenmesi sonucunda kısıtlanabilir. Toplumsal talepleri örgütleyen bir *hak* söz konusu olduğunda, çift yönlü olarak bireyle iktidar arasında kurulan ilişki/ilişki *insanın biricikliğini kollayıp gözettiği ölçüde onurdan söz edilebilir ancak*.

İnsanın herhangi bir hakkından söz edilmesinin biyoetik açısından önemi, onun kendine ait değerleri yaratabilmesine dayanır. Bu bağlamda haklar, insanın kendini gerçekleştirmesinde, insan olmanın olanaklarını hayata aktarabilmesinde vazgeçilmez unsurlardandır. Herhangi bir haktan yararlanabilmenin zorunlu koşulu hiç kuşkusuz temel haklardan yararlanabilmektir. İnsanın varoluşunu sürdürebilmesi,

^a Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi Ve Etik Anabilim Dalı ✉ kelesukru@gmail.com

bedensel güvenliğini sağlaması ve hastalığının önlenmesi temel haklar arasında yer almaktadır. Diğer hakların yaşaması ancak temel hakların korunması ve gözetilmesiyle olanaklıdır.

Dünya Cinsel Sağlık Birliği'nin [ing: World Association for Sexual Health, WAS] Cinsel Haklar Bildirgesi'nde, cinsel ayrımcılık yapılmaması ve cinsel ayrımcılığa karşı duruşun temel insan hakları arasında olduğu hatırlatılmaktadır (3). Cinsel sağlık hakları, sağlık hakkının bir uzantısı olarak kabul edilebilir. İnsanın cinsel yaşamının bedensel, duygusal, entelektüel ve sosyal varoluşun bir parçası olduğu düşüncesinden hareketle, insanların cinsel yönelimleri ve cinsel kimlikleri üzerinde herhangi bir kurumun ya da kişinin baskıcı, kısıtlayıcı, damgalayıcı, kontrol edici tutum ve davranışları temel insan haklarına zarar verebilir. Sunulan vakada evlenme başvurusunda bulunan çiftin bir üyesinin trans olması sağlık raporu almasını engellememeli ve ayrıca, biyolojik olarak kadın olmasına rağmen 'erkek' gibi görünmesi bireyin varoluşuna işaret ettiğinin altı çizilmelidir. Bireyin görünüşünün evlenmek amacıyla sağlık raporu alma talebinin geri çevrilmesinin gerekçelendirilmesi haklı çıkarılamaz.

Vakada evlenme başvurusunda bulunan çiftin karşılaştığı sorunlar, toplumsal normlara uymayan cinsel pratikler söz konusu olduğunda yaşanan paniğin bu türden eylemleri düşünülemez kıldığına ilişkin yapılagelen tartışmaları hatırlatmaktadır (4). Sunulan vakada bu düşüncüyü besleyen bilgilerin varlığından söz etmek mümkündür: çiftin önyargı ve ayrımcılığa maruz kalması, bir çift olarak görülmemesi, herhangi yasal bir sorun olmamasına rağmen evliliklerinin onaylanmaması gibi. Bu vaka, biyolojik cinsiyet kategorileri sınırlı olduğu halde toplumsal cinsiyetin çeşitlilik gösterebileceğine uygun bir örnektir.

İkinci sorunsal, insanın yaşamsal olanaklarının gerçekleştirilmesi ile ilgili olan pozitif haklar alanıyla ilgilidir. Bu türden hakların korunmasında iktidarın siyasal bir sorumluluğu olduğu gibi sorunun felsefi ve etik boyutu da vardır. Toplumsal değişim sürecinde etik, ahlak ve hukuk birbirini sürekli olarak etkilemekte ve dönüştürmektedir. Toplum yapısında hangi eylemlerin uygun olup olmadığını ve uygun bulunmayan davranışların gerçekleşmesi durumunda sorumluların nasıl yargılanacağını çok net bir biçimde ortaya koyan hukuk, pozitif hakların da koruyucusudur.

Akpınar'ın paylaştığı vakada dikkati çeken noktalardan biri hukuktaki pozitif hakların kimi kurum ve kuruluşlarca yok sayılmasıdır. İnsanı toplumsal cinsiyetin ikili yapısına indirgeyen bir düşünme biçimi pozitif hakları da toplumsal cinsiyet kategorilerine bağlamıştır. Sorunu anlayabilmek için pozitif hakları kimin belirlediğini yeniden sormak önemlidir:

Devlet/İktidar pozitif hakları belirleyebilir mi?

Örnek vakada evlilik hakkından yararlanmak isteyen ve biyolojik cinsiyetleri açısından sorun bulunmayan bireylerin evlenmelerinin engellenmesi hukukun kendi koyduğu kuralı tek taraflı bir biçimde görmezden gelmesiyle yakından ilgilidir. Çift, açık bir biçimde dış görünüşleri toplumsal normların dayattığı gelin-damat formlarıyla uyumadığından dışlanmaktadır. Böylesi bir durumda pozitif haklardan toplumun genel ahlaki yapısına uygun bulunanların yararlanmasının desteklenmesi eleştirilmeli, hukukun tek taraflı bir biçimde sadece kendi belirlediği ölçütlere uyan bireyleri koruması değerlendirilmelidir. Toplumsal dönüşüm ve değişim sürecinde cinsel varoluşları açısından toplumsal normlarla uymayan bireylerin değerlerini de korumaya yönelik yeni seçenekler önerilmelidir.

Kaynaklar

1. Çabuk D. (2010). “ Tıp Öğrencileri ve Hekimlerin Eşcinsellik Hakkındaki Tutumları ve Gey ve Lezbiyenlerin Sağlık Hizmeti Deneyimleri” Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, syf. 20, 77-80.
2. Herdt G. ve Meer T. (2003). “Homophobia and anti-gay violence- Contemporary perspectives. Culture, Health and Sexuality. Vol 5, No.2, 99-101 (aktaran: Melek Göregenli, “Gruplararası İlişki İdeolojisi Olarak Homofobi”, (Yayına Hazırlayan: Ali Erol). Anti Homofobi Kitabı / 1, Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma, Ayrıntı Basımevi, 2009, s. 9-17.
3. Dünya Cinsel Sağlık Birliği, “Cinsel Haklar Bildirgesi”, [http://www.psikiyatri.org.tr; Alıntılanma tarihi: 20. 02. 2014]
4. Butler J. (2008). *Cinsiyet Belası / Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, (Çev. Başak Ertur), Metis Yayınları, Birinci Basım, Mayıs 2008.